

Original scientific paper
UDC 930.26/497.1 „18”

Arsen DUPLANČIĆ i Ljubomir KRALJEVIĆ, Split

LIJEČNICI KARLO I FRANJO LANZA
RAVNA TELJI SPLITSKOG ARHEOLOŠKOG MUZEJA
U 19. STOLJEĆU*

Nizu liječnika koji su se zanimali za arheologiju i povijest pripadaju i dvojica ravnatelja splitskog Arheološkog muzeja: dr Karlo i dr Franjo Lanza.¹ O njima je do sada malo pisano² pa zato želimo, u granicama koje je omogućila dostupna literatura, iznijeti nešto više podataka o njihovom životu i radu, ostavljajući pri tom po strani arheološki rad koji traži posebnu ocjenu stručnjaka.

Slika br. 1. Stara zgrada splitskog Arheološkog muzeja sagrađena 1836. a srušena 1928. god.

Karlo Lanza rođen je u talijanskom mjestu Roccasecca (sjeverno od Napulja) 1781. god. Otac mu se zvao Mariano, a majka Restituta rođ. Zagaroli.³ Pod vodstvom poznatog liječnika Domenica Cotugna (1736—1822)⁴ završio je medicinski fakultet u Napulju. Na žalost, nije nam poznato koje je godine i s kojom disertacijom postigao doktorat. Nakon toga, prešao je u Milano, gdje se družio s liječnikom i političarem Pietrom Moscatijem (1739—1824),⁵ koji ga je uzео za svog osobnog sekretara. Zatim putuje po Italiji i Francuskoj, gdje upoznaje organizaciju zdravstvene službe, pa ponovno dolazi u Milano. U međuvremenu tiska neke

* Rad je saopšten na naučnom skupu „Povijest zdravstva u Dalmaciji” povodom „180 obljetnice osnivanja prvog medicinskog studija u Hrvatskoj u Trogiru” 12. X 1987. god., u Trogiru.

članke u časopisima, a potom u Mantovi 1804. god. objavljuje knjigu, prijevod s engleskog „Sull'azione de' rimedi nel corpo umano ossia saggio di un nuovo sistema da medicina”.⁶ To mu je pribavilo pohvale stručnjaka, među kojima i poznatog anatoma i kirurga Antonia Scarpe (1752—1832),⁷ te ponudu da preuzme katedru na Medicinskom fakultetu u Padovi ili Paviji. Željan upoznavanja novih ljudi i krajeva, Lanza to odbija i kao glavni liječnik (medico primario) s francuskim trupama dolazi u Split.⁸

O radu Lanze u Splitu nema mnogo podataka. Znamo da je kao liječnik djelovao sve do smrti 1834. god.,⁹ zatim da je bio počasni član Zdravstvene komisije prvog stupnja (Deputazione sanitaria di prima classe) od 1822. do 1830. god.,¹⁰ a 1827. god. član Komisije za bolnicu (Commissione dell'ospizio).¹¹ Ovome možemo još pridružiti članstvo u Agrarnoj komisiji (Commissione agraria) za splitski okrug od 1831. do 1833. god.¹² i kratkotrajni položaj vršioca dužnosti načelnika grada tijekom 1814. god.¹³ Sudeći po katastru iz 1831. god., čini se da je bio bogat, jer je imao nekoliko zgrada, a stanovao je u kući na predjelu Dobri.¹⁴

Posebno poglavlje u njegovu životu predstavlja rad na polju arheologije. Kao ljubitelj starina on ih sakuplja obrazujući lijepu zbirku, posebno numizmatičku, koju su 1818. god. razgledali car Franjo I i carica Karolina Augusta. Tom prilikom Lanza je poklonio nekoliko komada novca za carsku zbirku u Beču.¹⁵ Posjet Franje I Splitu i Solinu bio je povod za osnivanje Arheološkog muzeja što je uslijedilo 1820. god. Na temelju dekreta Dalmatinske vlade od 22. VIII 1820. god. Lanza je imenovan za počasnog direktora muzeja i iskopina,¹⁶ što je ostao do 1834. god.¹⁷ Istra-

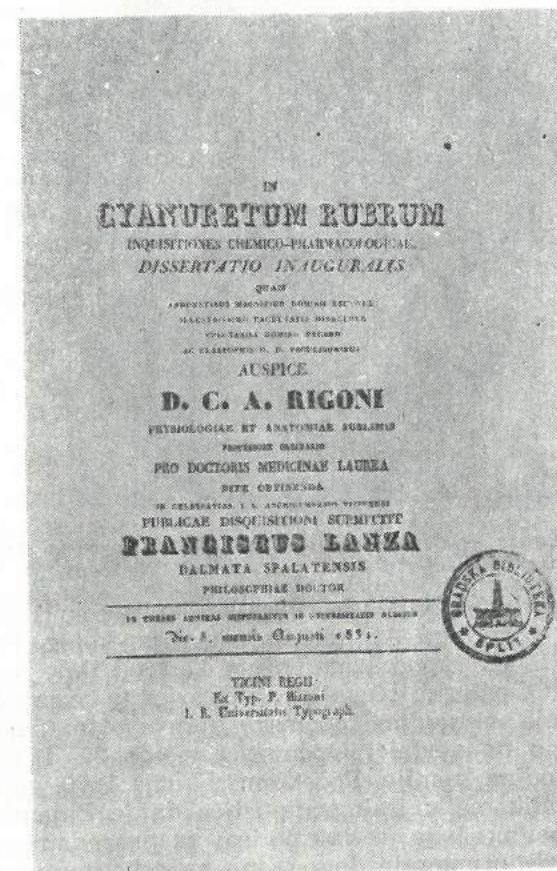
Spalato il 6 Decembre 1827.
Il Direttore Onorario del Museo
e degli esavi di Salona

Slika br. 2. Potpis Karla Lanze na njegovu izvještaju o istraživanju Salone 1826—1827. god. (foto Ž. Bačić).

živanja u Saloni započeo je već iduće godine¹⁸ i ujedno sakupljati raznu dokumentaciju (planovi, crteži itd.), a vjerojatno i knjige za muzejsku biblioteku.¹⁹ Kao priznanje za njegov rad Instituto di di corrispondenza archeologica u Rimu imenovao ga je dopisnim članom.²⁰ Umro je u Splitu 29. I 1834. god. u 53 godini.²¹

Sa suprugom Jerolimom, Lanza je imao sina Franju, koji je rođen 10. VIII 1808. god. u Splitu.²² Prvu godinu svog školovanja Franjo je proveo u splitskom nadbiskupskom Sjemeništu,²³ da bi nakon otvaranja gimnazije prešao u nju školske godine 1817—1818. Maturirao je 1822. god.,²⁴ a nakon toga studira filozofiju i medicinu u Padovi, Paviji i Beču.²⁵ Nakon postignutog doktorata iz filozofije, stekao je i doktorat medicine u Paviji 1831. god., disertacijom o kemijskim i farmakološkim

svojstvima kalijeva feri-cijanida.²⁶ S diplomom se vraća u Split i tu obavlja dužnost liječnika od 1832. do 1838. god.,²⁷ a 1839. i 1840. u popisima se javlja uz napomenu da je dodijeljen okružnoj liječničkoj službi (al fisicato circolare).²⁸ Kroz to vrijeme proživljava obiteljsku tragediju: 1833. god. umire mu kći Ruža od sedam mjeseci, 1834. otac, 1835. sin Karlo star godinu i tri mjeseca, a 1836. god. drugi sin Edvard Jerolim od deset mjeseci.²⁹ Kasnije je dobio drugog sina Karla i kći Karolinu, ali vjerojatno iz drugog braka s Virginijom Purkardhofer,³⁰ jer mu je prva žena Marietta Prechtl,³¹ čini se, također umrla. Tijekom 1841. i 1842. god. radi kao kotarski liječnik u Opuzenu,³² a zatim 1843. god. prelazi u Herceg-Novi, gdje ostaje do 1848. god. Tu je također kotarski liječnik³³ i član Pomorske zdravstvene komisije za kotorski okrug, kojoj je bila pridružena uprava pomorskog i kopnenog lazareta u Meljinama, od 1846. do 1848. god.³⁴

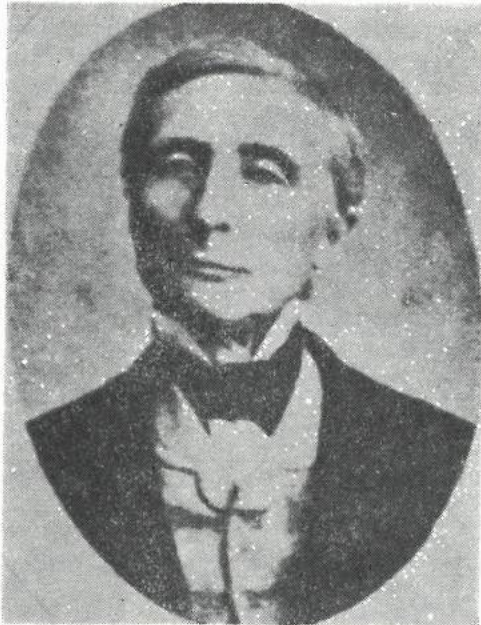

Slika br. 3. Naslovna stranica doktorske disertacije F. Lanze (foto Ž. Bačić).

S prelaskom u Zadar započinje njegova nastavnička karijera. Školske godine 1848—1849. predaje na tamošnjem liceju, a zatim gimnaziji od 1849. do 1852. god. Od obaveznih predmeta predaje prirodopis, a od

neobaveznih seosko gospodarstvo. Kao udžbenici služili su mu i tekstovi koje je on napisao.³⁵ Kroz to vrijeme Lanza je ujedno direktor tamošnjeg Narodnog muzeja, što će ponovno biti 1866. god.³⁶ Po nalogu ministarstva od 10. V 1852. god. prelazi za profesora u splitsku gimnaziju gdje od školske godine 1852—1853. predaje razne grane prirodopisa, a povremeno i povijest, zemljopis i fiziku. I tu mu kao udžbenici služe knjige koje je napisao.³⁷ Njegove će knjige kao dio literature za prirodopis ostati u upotrebi u zadarskoj i splitskoj gimnaziji sve do početka osamdesetih godina.³⁸

Slika br. 4. Franjo Lanza — detalj sa slike zastupnikâ Narodne stranke u Dalmatinskom saboru 1870. god. (foto F. Nedved)

Nacionalna borba i političke prilike uzrokovale su 1864. god. smjennivanje splitskog načelnika Antuna Bajamontija, kojeg, po nalogu ministarstva od 9. VII 1864. god., zamjenjuje Lanza i time prestaje njegov rad na gimnaziji.³⁹ Općinsku blagajnu zatekao je u veoma lošem stanju, pa je već 30. srpnja na sjednici općinske uprave oštro napao Bajamontija, što je ponovio na sjednici Općinskog vijeća 29. I 1865. god.,⁴⁰ a osuđuje ga i pet godina kasnije. Početkom siječnja 1870. god., pišući vladi o političkim prilikama u Dalmaciji, ističe da je Bajamonti upropaštavao općinsku imovinu i da je dao poticaj za propadanje autonomnaške stranke.⁴¹ Lanza, međutim, nije dugo ostao na čelu uprave grada, jer je na izborima održanim 17. IX 1865. god. ponovno izabran Bajamonti.⁴²

U političkom opredjeljenju Lanza nije bio dosljedan lavirajući između narodnjaka i autonomaa.⁴³ Revolucionarne 1848. god. on je jedan od kandidata za poslanika splitskog izbornog okruga u bečki parlament⁴⁴ i u načelu ne odbija ideju o ujedinjenju Dalmacije s Hrvatskom, ali mis-

li da za to još nije vrijeme.⁴⁵ Kada je 1864. god. postao načelnik, oštro istupa protiv splitske Narodne slavjanske čitaonice,⁴⁶ ali početkom sedamdesetih godina surađuje s narodnjacima. Na poznatom skupu u splitskom kazalištu, koji je priredio Bajamonti 20. I 1872. god., Lanza je među predstavnicima Narodne stranke.⁴⁷ Njegova javna aktivnost vezana je i uz rad Dalmatinskog sabora gdje je u kuriji veleposrednika bio jedan od zastupnika iz splitskog okruga u mandatnom razdoblju 1864—1867. god. i 1870—1876., ali samo do 1874. god., jer se tijekom te godine odrekao mandata.⁴⁸ U Saboru zastupa Autonomnašku stranku,⁴⁹ no nakon pobjede narodnjaka na izborima 1870. god. on je u njihovim redovima.⁵⁰

Svoje raznolike interese Lanza je usmjerio i na prirodne znanosti i gospodarstvo. Kao što je već rečeno, on je predavao razne grane prirodopisa na liceju, odnosno gimnaziji u Zadru i gimnaziji u Splitu, a napisao je nekoliko knjiga iz osnova prirodopisa, mineralogije, zoologije i geologije, koje su se upotrebljavale kao školski udžbenici.⁵¹ S tim u vezi, Lanza je posjedovao bogatu prirodoslovnu zbirku i biblioteku koje je 1875. god. Narodni muzej u Zagrebu namjeravao nabaviti za 14 000 fiorina.⁵² Zaokupljenost prirodnim znanostima i seoskim gospodarstvom Lanza je izrazio i povezao u pristupnom predavanju o važnosti tih struka koje je održao prilikom preuzimanja katedre na zadarskom liceju.⁵³ Zahvaljujući objavljenim radovima, postao je poznat i u Engleskoj, odakle mu je 1855. god. stigao poziv kraljevskog Britanskog koledža za poljoprivredu da dođe na sastanak Britanskog društva za unapređenje znanosti, koje se te godine održavao u Glasgouu. On prihvaća poziv i uz subvenciju Dalmatinske vlade kreće na put i tako upoznaje Englesku, Škotsku, Njemačku, Belgiju i Francusku. U Beču, Parizu, Glasgouu i Gloucesteru održao je nekoliko predavanja koja su bila zapažena i pohvaljena. Osim toga u Parizu je razgledao Svjetsku industrijsku izložbu. Po povratku napisao je opširnu knjigu o svom putovanju, naglasivši upravo napredak gospodarstva.⁵⁴ Kao stručnjaka za tu oblast Dalmatinski sabor ga je 21. XII 1866. god. izabrao za delegata na Međunarodnoj izložbi u Parizu 1867. god., što je rezultiralo još jednom njegovom knjigom o razvoju industrije i poljoprivrede.⁵⁵

Lanzino ime vezano je i uz djelatnost Centralnog poljoprivrednog društva (Società agronomica centrale) osnovanog u Zadru 1850. god. Na prvoj skupštini bilo mu je ponuđeno mjesto tajnika, ali je on to odbio.⁵⁶ Prihvatio je, međutim, dužnost odgovornog urednika lista „L'Agromomo raccoglitore” koji je društvo pokrenulo u srpnju iste godine. U periodu do studenog 1850. god. uredio je dvadesetak brojeva, a zatim taj posao preuzima Mihovil Medić. Dvadeset godina kasnije tj. 1871. član je inicijativnog odbora za osnivanje Prvog dalmatinskog enološkog društva u Splitu, koje je počelo s radom iste godine, a zatim i njegov predsjednik do 1873. god.⁵⁷ Od ostalih njegovih aktivnosti na polju gospodarstva treba istaknuti da je od 1873. do 1879. god. jedan od savjetnika splitske Trgovačko-industrijske komore,⁵⁸ dok je od 1872. do 1874. god. bio član imenovan od vlade u Pokrajinsku komisiju za reguliranje zemljarine (Commissione provinciale per la regolazione dell'imposta fondaria) sa sjedištem u Zadru, koja je počela raditi u ožulju 1871. god.⁵⁹ Osim toga bio je vlasnik voštarnice u Splitu, a na Svjetskoj izložbi u Beču nagraden je medaljom za zasluge za „vino moscato di rosa”.⁶⁰

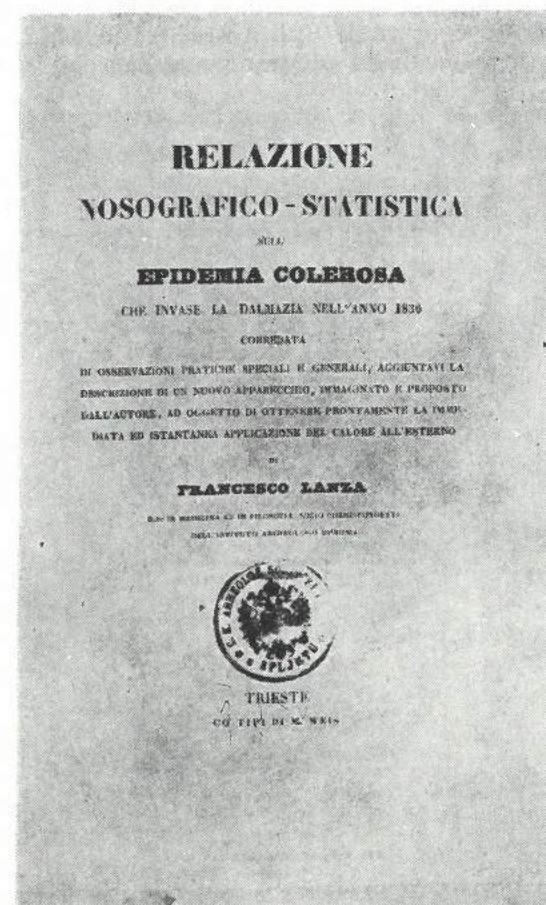
Lanzin rad vezan uz arheologiju nije ništa manje važan. Odgojen u sredini koja je odisala prošlošću, uz oca ravnatelja Arheološkog muzeja i iskopina u Solinu, te bogatu očevu zbirku starina, Franjo Lanza se zarana počeo baviti istraživanjem spomenikâ. Već 1836. god. nalazi se među dopisnim članovima Istituto di corrispondenza archeologica (kasnije Istituto archeologico germanico) u Rimu,⁶¹ a iduće godine u „Bulletinu” tog instituta tiska svoj prvi arheološki rad. Od tada pa dalje objavio je niz članaka i knjiga među kojima su neke i danas nezaobilazne. Njegov članak „Della topografia dell'antica Salona” objavljen u „Annalima” spomenutog instituta (vol. 21. N. S. vol. 6, Roma, 1849, 269—283) nagradio je car Ferdinand velikom zlatnom medaljom za znanost, a knjigu „Monumenti salonitani inediti” (Vienna, 1856.) car Franjo Josip I također zlatnom medaljom za znanost.⁶²

Slika br. 5. Grb koji je uz plemstvo bečki dvor dodijelio F. Lanzi 1865. god. (foto Ž. Bačić).

Nakon očeve smrti nije ga odmah naslijedio na položaju ravnatelja Arheološkog muzeja, nego tek 1863. god. Tu će dužnost obavljati do veljače 1872. god.⁶³ Osim toga, dekretom ministarstva, koji mu je saopćen dopisom Okružnog poglavarstva od 9. I 1867. god., imenovan je konzervatorom za splitski okrug, što će ostati do 3. XI 1872. god., kada je na to mjesto postavljen Mihovil Glavinić.⁶⁴ Kao što je rečeno, ovdje neće biti analiziran njegov arheološki rad. Međutim, potrebno je istaknuti još

dvije stvari. To je Lanzino zalaganje u Dalmatinskom saboru na zasjedanju od 22. X 1865. i 20. I 1866. god. da Arheološki muzej dobije odgovarajuće prostorije⁶⁵ i dovoljna sredstva za rad i istraživanje Salone,⁶⁶ te njegovu brigu za obogaćenje biblioteke muzeja. On je stalno nabavljao vrijedna i važna arheološka djela, a 1863. god. gotovo cijelu godišnju dotaciju utrošio je na kupovinu knjiga.⁶⁷

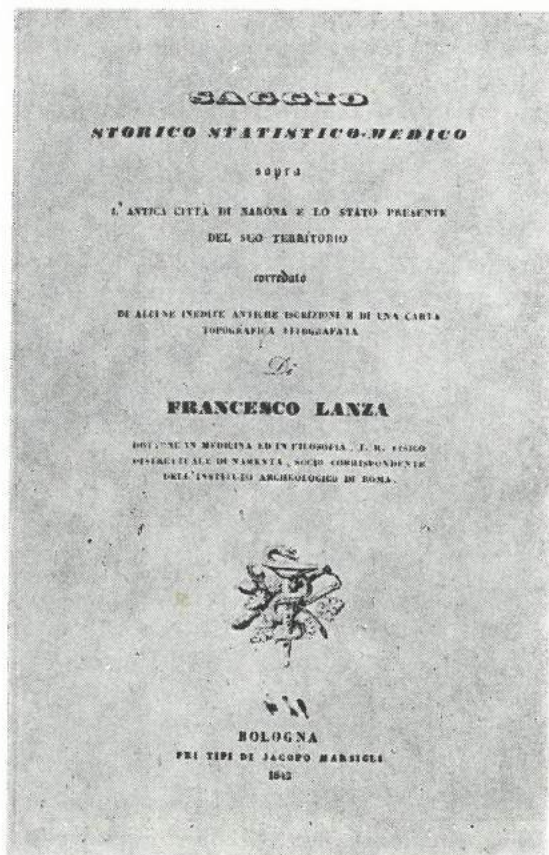
Slika br. 6. Naslovna stranica knjige F. Lanze o epidemiji kolere u Dalmaciji 1836. god. (foto Ž. Bačić).

Isto tako, treba istaknuti Lanzinu bogatu arheološku zbirku, koju je naslijedio od oca, a zatim je povećao. Kada je njemački pisac J. D. Neugebauer 1850. god. boravio u Zadru, posjetio je Lanza i razgledao njegovu arheološku i prirodoslovnu zbirku. Kod njega je vidio i niz vrijednih književnih i povijesnih djela, pa i inkunabule, te rukopise koji se odnose na domaću arheologiju i povijest.⁶⁸ Neke kamene i brončane predmete nabavio je od Lanze Narodni muzej u Zagrebu,⁶⁹ dok je pokušaj otkupa Lanzine numizmatičke zbirke za splitski Arheološki muzej ostao bezuspješan.⁷⁰

Nakon povratka u Split 1852. god. Lanza ostaje u njemu do oko 1875.⁷¹ god., kada odlazi u Italiju i nastanjuje se u Santa Maria della Rovere blizu Trevisa. Tu je i umro 2. I 1892. god.⁷²

Za svoj raznovrstan i plodan rad Franjo Lanza je primio mnoga priznanja. Osim spomenutih nagrada i medalja, te članstva u Istituto di corrispondenza archeologica u Rimu, bio je naslovni član (membro titolare) Istituto d'Africa u Parizu (1850),⁷³ počasni i dopisni član Centralnog poljoprivrednog društva u Splitu (1850), od 1852. god. je počasni član Društva za jugoslavensku povjesnicu u Zagrebu,⁷⁴ dopisni član So-

Slika br. 7. Naslovna stranica knjige F. Lanze o području antičke Narone (foto Ž. Bačić).

cietà zoologico-botanica u Beču (1855), počasni član Accademia di agricoltura, commercio ed arti u Veroni (1855), član Società geologica della Francia (1856), član Imp. reg. Commissione per la sericoltura (1870), član Accademia cesarea Leopoldina Carolina u Bratislavi (1870), član Regia Accademia de'georgofili u Firenzi (1870), član Società geografica u Beču (1870), član Associazione britannica per l'avanzamento delle scienze (1870), dopisni član Ateneo veneto u Veneciji (1888) i član Società sto-

rica u Koruškoj.⁷⁵ Posebno priznanje odao mu je bečki dvor dodijelivši mu 4. V 1865. god. plemstvo uz naslov „de Casalanza”.⁷⁶

O medicinskom radu Karla i Franje Lanze ne znamo mnogo.

Za Karla Lanza je poznato da je bio ugledan liječnik i da mu je zato bila ponuđena katedra na Medicinskom fakultetu u Padovi ili Paviji. Isto tako znamo da je obavljao liječničku praksu u Splitu, te da je preveo jednu medicinsku knjigu.

O sinu Franji Lanzi znamo da je bio liječnik u Splitu, Opuzenu i Herceg-Novon, te da je napisao nekoliko radova s područja medicine. To je najprije njegova već spomenuta disertacija, a zatim knjiga u kojoj je opisao epidemiju kolere u Dalmaciji 1836. god.⁷⁷ Nakon detaljnog pregleda širenja i posljedica haranja kolere, dao je dijagnostička i opća zapažanja o bolesti, te upustvo kako se boriti protiv nje. S tim u vezi opisao je (str. 70—71) i dao crtež jednog uređaja za zagrijavanje bolesnika. U novini „Gazzetta di Zara” 1849. god. Lanza ponovno piše o koleri s naglaskom na insekte koji se razmnožavaju na leševima oboljelih, a u „Osservatore dalmato” o zaraznosti kolere.

Svoje povijesno, arheološko, prirodnjačko i medicinsko znanje, Lanza je objedinio u knjizi o antičkoj Naroni (današnje selo Vid, blizu Metkovića) i suvremenom mu stanju njenog područja. Nakon opširnih povijesno-arheoloških poglavlja slijede geografski i demografski opisi, a zatim prikazi biljnog i životinjskog svijeta. Slijedi kraće poglavlje o prirodnim pojavama dok je ostatak knjige (str. 107—143) posvećen opisu tamošnjih bolesti, a posebno malariji i mjerama za njeno suzbijanje. Vrlo zanimljiv je njegov rad o uspješnom liječenju rana zadobivenih od vatrenog oružja i koje su popraćene prijelomima kostiju. Načinom koji opisuje Lanza može se, kaže, izbjeći amputacija. Važno je istaknuti da je rad tiskala austrijska Pomorska vlada u lipnju 1848. god. i razaslala sanitetskom osoblju austrijske vojske. U skladu sa svojim zanimanjem za zoologiju napisao je brošuru o bolestima dudova svilca tiskanu u Trstu 1870. god.

Popis medicinskih djela Karla i Franje Lanze

Karlo Lanza:

Sull'azione de' rimedi nel corpo umano ossia saggio di un nuovo sistema di medicina, Mantova, 1804.

Franjo Lanza:

In cyanuretum rubrum. Inquisitiones chemico-pharmacologicae, Ticini Regii, 1831.

Relazione nosografico-statistica sull'epidemia colerosa che invase la Dalmazia nell'anno 1836. . . ., Trieste, 1838.

Saggio storico-statistico-medico sopra l'antica città di Naron e lo stato presente del suo territorio, Bologna, 1842.

Metodo efficacissimo per la guarigione di ferite d'arma da fuoco agli arti. complicate a fratture delle ossa, per cui può risparmiarsene l'amputazione, bez mjesta izdanja, 1848.

Poche parole ancora sul colera e specialmente degli insetti che furono osservati generarsi nei cadaveri dei colerosi. U: Gazzetta di Zara, Zadar, 1849, 124.

Sulle opinioni riguardo alla contagiosità del colera: lettera al sig. redattore dell'Osservatore dalmato. U: Osservatore dalmato, Zadar, 1849, 131.

Sopra le malattie dominanti nei bachi da seta e sopra le misure da prendersi a fine di procurare la ricostituzione delle antiche belle razze di filugelli indigeni, Trieste, 1870.

LITERATURA I IZVORI

¹ Dugački V., *Liječnici — arheolozi i historičari*, Saopćenja, Zagreb, 11, 1, 1968, 45, 46. — ² S. I. (Ivačić S.), *Cenni sulla vita di Carlo Lanza*, Gaz. di Zara, Zadar, 18, III 1834, 22, 88. Isto, 21. III 1834, 23, 91—92. Ovaj nekrolog koristio je Ljubić S. za prikaz Lanzinog života u *Dizionario degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna, 1856, 179—180. — Kečkemet D., *Stara splitska bolnica*, Split, 1964, 19. — (Bulić F.), + *Francesco dr. Lanza de Casalanza*, Bull. di arch. e storia dalmata Split, 1892, XV, 30—32; Wurzbach C., *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Wien, 1865, T. 14, 151, 149—150. — Ljubić S., *O napredku arheološke znanosti u našoj hrvatskoj zemlji*, Rad, Zagreb, 1886, LXXX, 159—160. — Bulić F., *Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij*, Zbornik Mat. hrv. o tisućoj godišnjici Hrvatskoga kraljevstva, Zagreb, 1925, 112—113. — ³ Historijski arhiv u Splitu (HAS), splitske matice — knjiga umrlih župe sv. Križ, III, 42, upis 25. — ⁴ *Enciclopedia italiana*, XI, Roma, 1931, 748—749. — ⁵ *Enciclopedia italiana*, XXIII, Roma, 1934, 918. — ⁶ Grmek M. D., *Hrvatska medicinska bibliografija*, I, I, Zagreb, 1955, 95. — ⁷ *Enciclopedia italiana*, XXXI, Roma, 1936, 10—11. — ⁸ S. I., op. cit. ², 21. III 1834, 23, 91. — Ljubić S., *Dizionario...*, op. cit. ², 180. — Wurzbach C., op. cit. ², 151. — Kečkemet D., op. cit. ², 19. — Za vrijeme francuske uprave u Dalmaciji K. Lanza je bio član splitske masonske lože. — Novak G., *Povijest Splita III*, Split, 1965, 77. — ⁹ *Almanacco provinciale della Dalmazia (A) per l'anno 1822*, Zadar, 1822, 243. A/1823, 181. *Schematismo provinciale della Dalmazia (S) 1824*, Zadar, 1824, 221. S/1825, 235. S/1826, 121. S/1827, 134. S/1828, 150. S/1829, 155. A/1830, 207. A/1831, 203. A/1832, 207. A/1833, 207. A/1834, 211. — U Naučnoj biblioteci, Arheološkom muzeju i Hist. arhivu u Splitu nema „Almanaha” za 1820. i 1821. pa nisu korišteni. — ¹⁰ A/1822, 218. — A/1823, 145. S/1824, 183. S/1825, 194. S/1826, 80. S/1827, 87. S/1828, 70. S/1829, 71. A/1830, 139. — ¹¹ S/1827, 129. — ¹² A/1831, 195. A/1832, 198. A/1833, 198. — ¹³ Novak G., op. cit. ⁸, 87—88. — ¹⁴ Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju u Splitu, protokol zgradā, br. 1043, 1044, 1969, 1970, 1971, 2557. Njegova kuća s vrtom označena je brojem 1096 i 1097, a nalazi se na uglu između današnje Kačićeve ulice i Kruševića gumno. Tu je kuću Lanza kupio od F. Signorellija. — Duplančić A., *Splitska bazana*, Acta hist. med. stom. pharm. med. vet., Beograd, 1988, 28, 1—2, 63—76. — ¹⁵ S. I., op. cit. ², 21. III 1834, 23, 92. — Kečkemet D., *Opis Splita u prigodi posjeta cara Franje prvoga 1818*, Kulturna baština, Split, 1979, 9—10, 62. — Pederin I., *Franjo I. i počeci antičke arheologije u Hrvatskoj*, Vjesnik za arh. i hist. dalmatinsku, Split, 1985, 78, 141—142. — ¹⁶ *Arheološki muzej u Splitu 1821—1851*, Split, 1951, 3—5. — ¹⁷ A/1823, 124. S/1824, 161. S/1825, 171. S/1827, 58. S/1828, 136. S/1829, 139. A/1830, 191. A/1831, 183. A/1832, 185. A/1833, 185. A/1834, 189, 292. Zbog njegova slabog zdravlja 1832. kodirektor muzeja postaje kanonik J. Čobrnič. — ¹⁸ Fisković C., *O zaštitni solinskih spomenika početkom XIX stoljeća*, Godišnjak zašt. spom. kult. Hrvatske, Zagreb, 1975, 1, 25—26. — ¹⁹ Anzulović N., *Postanak i razvoj biblioteke Arheološkog muzeja u Splitu*, Vjesnik za arh. i hist. dalmatinsku, Split, 1985, 78, 152. — ²⁰ S. I., op. cit. ², 21. III 1834, 23, 92. — *Bullettino di corrispondenza archeologica per l'anno 1836*, Roma, 1836, XVI. — Ljubić S., *Dizionario...*, op. cit. ², 180. — ²¹ Vidi bilj. ³. — ²² HAS, splitske matice — knjiga rođenih, XVI, 162. — ²³ Ostojić I., *Nadbiskupsko sjemenište u Splitu (1700—1970)*, Split, 1971, 119. — ²⁴ HAS, arhiv Klasične gimnazije, 66, Liber calculatorum i. r. Gymnasii Spalatensis ab anno 1817/18 ad annum 1847/48. — *Spomenica 150-godišnjice Klasične gimnazije u Splitu 1817—1967*, Split, 1967, 96. — ²⁵ (Bulić F.), + *Francesco dr. Lanza...*, op. cit. ², 30. — ²⁶ Grmek M. D., *Inauguralne disertacije hrvatskih, srpskih i slovenačkih liječnika*, Starine, Zagreb, 1951, 43, 235. — Isti, op. cit. ⁶, 95. Vidi prilog. Primjerak ove disertacije ima i splitska Naučna biblioteka. — ²⁷ A/1832, 207. A/1833, 207. A/1834, 211. A/1835, 214. A/1836, 210. A/1837, 224. A/1838, 230. — ²⁸ S/1839, 173. S/1840, 185. — ²⁹ HAS, splitske matice — knjiga umrlih župe sv. Križ, III, 35, upis 76; 75, upis 18; 85, upis 77. — ³⁰ Arhiv Arheološkog muzeja u Splitu, 5/1892, Lanzina osmrtnica. — ³¹ Njeno ime doznajemo iz upisā smrti djece — vidi bilj. ²⁹. — ³² S/1841, 83, 192. S/1842, 91, 202. — ³³ S/1843, 99, 207. — *Manuale provinciale della Dalmazia (M) per l'anno 1844*, Zadar, 1844, 107, 223. M/1845, 126, 245, M/1846, 128, 263. M/1847, 105, 213. M/1848, 107, 224. — ³⁴ M/1846, 174. M/1847, 142. M/1848, 144. — ³⁵ Erber T., *Storia dell'i. r. Ginnasio superiore in Zara*, Programma dell'i. r. Ginnasio superiore di Zara, Zadar, 1905,

XLVIII/1904—1905, 221—222. — *Programma dell'i. r. Ginnasio completo di Zara...* 1850—51, Zadar, 1851, 23—28. — *Programma dell'i. r. Ginnasio superiore di stato in Zara...* 1851—52, Zadar, 1852, 55—60, 63. — ³⁶ Batović Š., *150 godina Arheološkog muzeja u Zadru*, Zadar, 1982, 14. — Čolak N., *Prirodoslovni muzej u Zadru*, Zadar — zbornik, Zagreb, 1964, 692. — Despot M., *Strani putopisci o Zadru u XIX stoljeću*, Zadar — zbornik, Zagreb, 1964, 733. Tu je pogrešno navedeno da je riječ o Karlu, a ne o Franji Lanzi. — ³⁷ *Programma dell'i. r. Ginnasio di Spalato...* 1851—52, Split, 1852, 30, 32—39. — Isto, 1852—53, Split, 1853, 19, 22—26. — Isto, 1854—55, Zadar, 1855, tabela. — Isto, 1857, Zadar, 1857, tabela I, II. — Isto, 1858, Zadar, 1858, tabela II, III. — Isto, 1860—61, Zadar, 1861, tabela. — Isto, 1863—64, Split, 1864, tabela II. U Naučnoj biblioteci, Arheološkom muzeju i Historijskom arhivu u Splitu nema svih „Programa” pa zato nisu navedena sva godišta u kojima bi trebali biti podaci o Lanzi. — ³⁸ Usporedi „Programme” tih gimnazija. — ³⁹ Novak G., op. cit. ⁸, 317. — *Programma dell'i. r. Ginnasio superiore di Spalato...* 1863—64, Split, 1864, tab. II. — ⁴⁰ Lanza F., *Discorso inaugurale pronunciato nella pubblica sessione municipale del giorno 30 luglio 1864 in Spalato*, Trieste, 1864. — Isti, *Sopra le Relazioni dell'amministrazione del comune di Spalato... del dr. A. Bajamonti...*, Split, 1865. — Novak G., op. cit. ⁸, 318. — Kečkemet D., „*Associazione dalmatica*” i pad Ante Bajamontija, Hrvatski narodni preporod u Splitu, Split, 1984, 88—89. — ⁴¹ Foretić D., *Borba za ponarodivanje općina u Dalmaciji (1865—1900)*, Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri, Zagreb, 1969, 142. — ⁴² Novak G., op. cit. ⁸, 321. — ⁴³ Matković E., urednik autonomaskih listova „Dalmata” i „L'Avvenire”, piše 1869. o Lanzi: „On je vojnik sreće kome je zastava vlastita ambicija i koji se upravo stoga bori sada pod ovim, sada pod onim zastavama.” — Foretić D., op. cit. ⁴¹, 188. — ⁴⁴ Antoljak S., *1848 godina i Split*, Istorijski zapisi, Cetinje, 1954, X, 1, 134. — ⁴⁵ Novak G., op. cit. ⁸, 148—149. — ⁴⁶ Grabovac J., *Narodne čitaonice*, Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri, Zagreb, 1969, 197. — ⁴⁷ Idem, 201. — ⁴⁸ Perić I., *Dalmatinski sabor*, Radovi Centra JAZU u Zadru, Zadar, 1978, XXV, 216, 218. — Maschek L., *Manuale del regno di Dalmazia (Manuale) per l'anno 1871, I*, Zadar, 1871, 11. *Manuale II/1872, 15*. *Manuale III/1873, 12*. *Manuale IV/1874, 22, 325*. — Novak G., op. cit. ⁸, 294. — ⁴⁹ Perić I., op. cit. ⁴⁸, 228. — ⁵⁰ Foretić D., op. cit. ⁴¹, 126 — slika zastupnika Narodne stranke među kojima je i Lanza, Original u zadarskoj Naučnoj biblioteci. — ⁵¹ Usporediti njegovu bibliografiju u njegovu djelu „*Dell'antico palazzo Diocleziano in Spalato*”, Trieste, 1855, 31. Vidi također bilj. ³⁵. Knjigu „*Elementi di geologia con le applicazioni di paleontologia*” objavio je u Trstu 1864. — ⁵² Brusina S., *Cenno sugli studi naturali in Dalmazia...*, Manuale V/1875, 3. — Isti, *Zoologija i Hrvati*, Rad, Zagreb, 1886, LXXX, 201—202, 234. — Pilar Đ., *Napredak mineralogije i geologije u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji od god. 1835. do god. 1885*, Rad, Zagreb, 1886, LXXX, 144. — Despot M., op. cit. ³⁶. — ⁵³ Lanza F., *Discorso proemiale recitato nell'ingresso alle cattedre riunite di storia naturale e di economia rurale...*, Zadar, 1849. — ⁵⁴ Lanza F., *Viaggio in Inghiltera e nella Scozia passando per la Germania, il Belgio e la Francia...*, Trieste, 1860, 9—10. O tome opširnije Perić Š., *Putovanje dra Frane Lanze Evropom*, Slobodna Dalmacija, Split, 12. I 1980, 6. — ⁵⁵ *Hitropisna izvješća VI zasjedanja Dalmatinskoga pokrajinskoga sabora od 19. studenoga do 22. prosinca 1866*, Zadar, 1866, 301. — Lanza F., *Il progresso industriale agronomico del secolo...*, Trieste, 1870, 1. — ⁵⁶ *L'Agronomo raccoglitore*, Zadar, 14. VII 1850, 2, 14. — ⁵⁷ Manuale II/1872, 311. Manuale III/1873, 326. God. 1874. nije član uprave društva. — ⁵⁸ Manuale III/1873, 314. Manuale IV/1874, 274. Manuale V/1875, 273. Manuale VI—VII/1876—1877, 380. — Garimberti G., *Manuale del regno di Dalmazia per l'anno 1879, VIII*, Zadar, 1879, 302. — ⁵⁹ Manuale II/1872, 38. Manuale III/1873, 27. Manuale IV/1874, 42. — ⁶⁰ Manuale IV/1874, 277. — ⁶¹ Op. cit. ²⁰, XIII. — ⁶² Lanza F., *Sopra il restauro dell'antico tempio di Diocleziano in Spalato...*, Treviso, 1888, 17. — (Bulić F.), + *Francesco dr. Lanza...*, op. cit. ², 32. — Lanzinu arheološku bibliografiju vidi u njegovu djelu „*Dell'antico palazzo Diocleziano in Spalato*”, Trieste, 1855, 31. — Kečkemet D., *Bibliografija o Splitu*, I, Split 1955. — Stipčević A., *Bibliografija antičke arheologije u Jugoslaviji*, I, Sarajevo, 1977, 521—523. — ⁶³ Dević I., *L'i. r. Museo di antichità in Spalato*, Programma dell'i. r. Ginnasio superiore di stato in Spalato... 1871—72, Split, 1872, 22. Op. cit. (14), 16. — ⁶⁴ Arhiv Regionalnog zavoda za zašt. spom. kult. u Splitu, br. 1/1867, 6/1872. — ⁶⁵ Prva zgrada Arheološkog muzeja uz istočni zid Diokleci-

janove palače sagrađena je 1836. god. — Duplančić A., *Popisi državnih zgrada u Splitu iz god., 1789. i 1804.* Godišnjak zašt. spom. kult. Hrvatske, Zagreb, 1987, 13, 161. O problemu seljenja muzeja u razne zgrade vidi Dević I., op. cit. ⁶³, 20—21. — Bulić F., *Razvoj...*, op. cit. ², 139—144. — Anzulović N., *O historijatu gradnje Arheološkog muzeja u Splitu*, Vjesnik za arh. i hist. dalmatinsku, Split, 1981, LXXV, 163—206. — ⁶⁶ *Relazioni stenografiche della V sessione della Dieta provinciale dalmata aperta 23 novembre 1865 e chiusa 14 febbraio 1866*, Zadar, 1866, 151—172. — ⁶⁷ Anzulović N., op. cit. ¹⁹, 156—157. — ⁶⁸ Despot M., op. cit. ³⁰, 733. — ⁶⁹ Brunšmid J., *Kameni spomenici Hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu*, Vjesnik Hrvatskoga arh. društva, Zagreb, 1903—1904, N. S., sv. VII, 222. — Isto, Zagreb, 1905, VIII, 94. — Isto, Zagreb, 1907, IX, 162, 169—171, 176—179. — Isti. *Antikni figuralni bronsani predmeti u Hrvatskom narodnom muzeju u Zagrebu*, Vjesnik Hrvatskoga arh. društva, Zagreb, 1914, N. S., sv. XIII, 211, 262. U arhivu splitskog Arheološkog muzeja (br. 5/1892) nalaze se dva pisma vezana za Lanzinu zbirku. Jedno je pismo S. Brusine Š. Ljubiću kojim mu javlja da je zagrebački muzej nabavio od Lanze dosta arheoloških knjiga i neke rimske natpise koji su bili uzidani uz vrata njegove kuće u Splitu. Brusina nije vidio numizmatičku zbirku i kaže da je bila pokradena. Drugo pismo je S. Ljubića upućeno don F. Buliću u kojem navodi da je muzej nabavio samo pet kamenih natpisa i ništa drugo. — ⁷⁰ *Per la scoperta e conservazione dei monumenti storici ed artistici*, Bull. di arch. e storia dalmata, Split, 1895, XVIII, 196. — Bulić F., *Razvoj...*, op. cit. ², 112, 113. — ⁷¹ Sudeći po popisima liječnika u Dalmaciji objavljenim u „Manuale del regno di Dalmazia pel biennio 1876—1877”, VI—VII, Zadar, 1876, 393, Lanza je u Splitu i 1876., a nalazi se u popisu savjetnika splitske Trgovačko-industrijske komore sve do 1879. — Garimberti C., op. cit. ⁵⁸, 302. — ⁷² (Bulić F.), + *Francesco dr. Lanza...*, op. cit. ², 30. — Vidi bilj. ³⁰. — ⁷³ Podaci o članstvu i nazivi pojedinih akademija preuzeti su s naslovnih stranica Lanzinih knjiga. Budući da za sva imenovanja nije bilo moguće utvrditi godinu, u zagradama je, radi orijentacije, navedena godina objavljivanja publikacije iz koje je preuzet odnosni podatak. Nazivi ustanova nisu prevedeni, osim naših, jer nisu dati izvorni nazivi već prijevodi na talijanski. — ⁷⁴ *Arkiv za povestnicu jugoslavensku*, Zagreb, 1852, II, 447, 450. — ⁷⁵ (Bulić F.), + *Francesco dr. Lanza...*, op. cit. ², 32. Lanza nije bio član JAZU u Zagrebu kako se to navodi 1889, jer ga nema u popisu članova akademije od njena osnivanja do 1892, uključivo kada je Lanza umro. — *Ljetopis JAZU*, Zagreb, 1892, 7, 37—45. — ⁷⁶ Heyer C. G. F., *Wappenbuch des Königreichs Dalmatien*, Nürnberg, 1871—1873, 15, tab. 9. — ⁷⁷ Vidi popis. — Grmek M. D., op. cit. ⁶, 95—96.

Arsen DUPLANČIĆ, Ljubomir KRALJEVIĆ, Split

I MEDICI KARLO E FRANJO LANZA DIRETTORI DEL MUSEO ARCHEOLOGICO DI SPLIT NEL XIX SECOLO

Alla scienza di medici che si interessavano alla archeologia e storia appartengono anche i due direttori del Museo archeologico di Split: Karlo e Franjo Lanza.

Karlo nasce a Roccaseca in Italia nel 1781. e muore a Split nel 1834. Per merito del suo sapere gli fu offerta la cattedra di medicina all'università di Padova o Pavia che lui rifiutò per venire con le truppe francesi a Split. Qui lavoro come medico e dall'origine del Museo archeologico nel 1820. fino al 1834. occupa il posto di direttore della suddetta istituzione e si occupa delle ricerche a Salona.

Il figlio di Karlo, Franjo Lanza nasce a Split nel 1808. e muore a Santa Maria della Rovere nei pressi di Treviso nel 1892. Come il padre è medico e come tale presta la sua opera a Split, Opuzen, Herceg-Novi e Zadar. Oltre ad essere medico presta la sua opera in qualità di professore nel ginnasio di Zadar e Split, inoltre è deputato nella Dieta dalmata, podestà di Split, direttore del Museo nazionale di Zadar e dal 1863. al 1872. direttore del Museo archeologico di Split. Si interessò soprattutto di scienze naturali e dell'agricoltura. A differenza del padre pubblica molte opere di archeologia, di varie rami di scienze naturali e alcune opere di medicina.

(Rad je primljen u Uredništvu 20. XII 1987. god.)

Original scientific paper
UDC 616.936:614.4/497.1 „19”

Zorana KLIŠMANIĆ-NUBER i Ankica SMOLJANOVIĆ, Split

OSNIVANJE I RAD INSTITUTA ZA PROUČAVANJE I SUZBIJANJE MALARIJE U TROGIRU

U Dalmaciji je od davnine, kao i u još mnogim drugim područjima današnje Jugoslavije, malarija bila jako raširena. U pojedinim područjima Dalmacije, posebno oko ušća Neretve, malarija je predstavljala endemsku bolest, dok su primjerice područja Makarske i Dubrovnika bila praktički pošteđena od ove bolesti.

Prvi podaci o postojanju malarije u Dalmaciji potječu iz 18. stoljeća, dok se točniji podaci vode tek od početka ovog stoljeća. Interesantan je podatak da su krajem prošlog stoljeća 20% svih hospitaliziranih bolesnika u Šibenskoj bolnici sačinjavali oboleli od malarije.

Malarija je tamo gdje se javljala bila najvažniji zdravstveni, a i socijalni problem, u prvom redu zbog njezine rasprostranjenosti ali i zbog epidemioloških karakteristika nastupa od proljeća do jeseni. Ona bi onespobila za rad ogroman broj ljudi, osobito poljoprivrednog stanovništva, pa bi često mnoga polja ostala neobrađena a ljetina neubrana. Stanovništvo nije poznavalo sve epidemiološke karakteristike ove bolesti pa se nije znalo niti boriti protiv nje. Zbog nedostupnosti zdravstvene zaštite tada se liječio mali broj ljudi, a zbog nemogućnosti plaćanja lijekova liječenje je bilo u pravilu neadekvatno, a recidivi bolesti su bili česti.

Malarija je ostavljala u oboljelih dugotrajnu anemiju i fizičku slabost, a posebno je negativno utjecala na fizički, a često i na duševni razvoj djece.

Do jače propagacije malarije u Jugoslaviji došlo je poslije I svjetskog rata, kada su se demobilizirani vojnici, neizlječeni bolesnici od malarije, vraćali svojim kućama i predstavljali bogati rezervoar novih izvora zaraze. Iz tog vremena već imamo i sigurnije podatke o kretanju malarije. Tako, prema statistici Zdravstvenog odsjeka za Dalmaciju, 1921. god. niti jedan tadašnji srez nije bio pošteđen od malarije, a broj oboljelih je zahvaćao od 60% od ukupnog stanovništva u Metkoviću do oko 3% na otocima i u Dubrovniku. Prema toj statistici broj oboljelih od malarije u Dalmaciji je 1921. god. bio oko 150 000, što se smatra da je to bilo skoro dva puta toliko koliko u 1905. god.²

* Rad je saopšten na naučnom skupu „Povijest zdravstva u Dalmaciji” povodom „180. obljetnice osnivanja prvog medicinskog studija u Hrvatskoj u Trogiru” 12. X 1987. god. u Trogiru.